

М.З., Ю.Ш. Михаїле Івановичу, знаєме про Ваші добиткы як професіонала свого діла, знамого дохтора, практика й теоретика санаторного лічення хворых. Айбо у переддень Вашого славного Юбілея хотіли бы сьме показовати про инший бук Вашої творчої натуры, а именно – про хосенну роботу діла всокочення русинської идентичности челяди нашого края.

Першое звіданя такой ся дотыкат майчудесної doby у жызни каждого челядника – дітвацтва. Як Вы його провели (родили сьте ся щи за часув Подкарпатської Руси)? Які майважны спомины маєте? Што сьте запамнятали в дітвацтві такого, што такой, кедь мож уповісти, «запатентовало» Вашу руснацьку идентичность?

М.И.З. Дітвацтво дуже интересное, бо вшитко, што ся одбыват у тот період, про дітвака – новина. Наша хыжа дуже часто была повна людий, бо уйко Михаїл легіньом жив у нас и быв борбільом-самоучков, у нас была олійниця, де «били» олай из лену и колопень; до нас збирали ся сусідкы на вечурниці прясти прядиво. Слухати бесіды старшых – се як читати книжку. Я був четвертым, а старші сестры уже голосно учили ся. Я щи до школярства знав доста много из того, што м чув од них. Из якого віку дітвак памнятат? Самому ся не вірує, айбо я тямлю, як люде обсуждали, што на Торун нападали полські терорісты. Засыпаючи на теплұй печи, я був бізұвный, што докеть у хыжи повно людий, терорісты сюды не посмівут зайти. Новина за полських діверсантұв могла быти не пұзнійше начала марта 1939 р. Гадаву, што дітвак годен запамнятововати из того часу, ұдколи зачинат говорити и розуміти бесіду.

Коли казковали за нечисту силу, песиголовцов и другі страхы, засынав им доста тревожно. Айбо кой щось такое ся приснило, у мене був бізұвный варіант: высоко пұдскочити, махнути руками ги крылами, полетіти дгорі и лем позирати з высоты. Но мало-помалы земное притяжіння давало за ся знати, и як бы м часто не махав руками, ся сила приближала ня ид земли. Но тогды обычно я ся пробужав, помолив ся и супокұйно спав дале.

В субботу нас учили Закону Божому. Раз я, першокласник, не хотячи сього, розсердив намісника. Чоловік вұн був уже не молодой. Заставив мене перехрестити ся. Я се зробив, но не так ги треба. Вұн сердито уповів: «Се кұл, а не хрест. Тко тя так учив?». Другый и третей раз я ищи из бұлшым притиском «Амінъ» ставив на пупок, а не на лівое плече, бо м

хыбно думав, ож «Сяты́й» и «Дух» то окремішні персонажі. Но мені сього педагог не пояснив, а поставив коло калыгы на єдну ногу, а в пұднятых руках заставив держати по дрыву. Коли руки докус ухляли, я поклав дрыва у ладу, утворив двері и побіг домұв. Мама была шокована. Три старші сестры, як примірні учениці, приносили уд сященника молитвенники, образчики, а я посмів утечи уд сього чесного, доброго челядника, котрый ня и хрестив. Но не лише се опечалило маму. Намісник, як мұт, боронив нашу фамилію уд возможных неприятностей, бо тато достав бигів у катуны, но утік «до руськых». Мама нараз пұшла до світського учителя, у котрого я раховав ся отличником. Пан Талабіра уповів мамі: «Обы не ятрить намісника, бо вұн уже старый и мало наремный, най Мішко не ходит у школу по суботах. Скоро «Закона Божого» не буде, бо сюды прийдут руські». Перед Великодньом я мусів сповідатися. Намісник не нагадовав за то, што я утік из школы и бұльше не ходив, а помұт мені притямити гріхы, уповів по кұлько раз треба помолити ся «Отче наш», «Богородице» и «Віруву». Я се зробив. Айбо уже через фірталь часу голод (а было далеко по полудню) заставив ня согрїшити: я побіг домұв и на причастя пұшов им уже сытый. Сященник тоже розумів, што прийдут руські, бо вже у першу неділю, як то ся стало, повісив у церкви фану Совітського Союза вмїсто мадярської, а в казаню желав побіды Краснұй Армії. Се не помогло греко-католицькұй церкви, єї и так запрїтили.

Войну памнятаву. Раз я скотарив близько пиля села. Просто над головов у мене били ся два руські истребителі из німецьков «рамов». Они крутилися коло неї ги ластұвки коло ястряба, стріляли из машингверұв. Німець одбивав ся стрїлбов из канона. Се впозіровало так, ги бы метав огньом. Я спрятав ся у ярку пұд смерічков и позирав. Скоро они ся розлетіли. Коло сусідұв, што їх хыжа была через зворину уд нашої, упала бомба, но не выбухнула и пропала, бо трафила у млаку. Перед приходом руськых близь тыжня чули сьме каноны за полськов полонинов. Руські зайшли у село десь у полудне. Я якраз вертав ся из верьха, куды м носив скотарям полуденок. Начала ся стрїлба, бухали гранаты, пуцали ракеты. То не была стрїлба прицілна, скорше у воздух, бо и высоко у верьху чути было свист куль над головов. Мож представить, у якому страху и з яков скоростьов летів им долұв Псячков. Люде тогды брали булі (крумплі). Коли м добұт близько до загороды и скочив у глубоку зворину, начав им кликати маму. Из паралелної зворины указався нанашко и я побұт до нього. Вұн

гойкнув: «Пади на землю и сунь ся на череві!». У туй зворині сиділи вшиткі сусіды. Стрільбу было чути лише из села, де были мадьяре. Кулі свистали доста часто и збивали листя из буків. Коли уже стріляти перестали, діти першыми улізли из зворини. Долів горов спущала ся група вояків. Ишли в колону по єдному, а через плечі мали скручені манті. Они приблизили ся ид нам. Єден из них каже: «Йдіть додому, варіть бараболю та годуйте дітей». Мы спустили ся до села из вояками, там посідали на траву и люде начали зносити їду, обы їх нагодовати. Я чекав, што из руськыми нараз верне ся и муй тато. Айбо тато служив не у Краснуй Армії, а в чехословацькым корпусі. Й. Сталін збирав ся анексовати Подкарпатську Русь и не пустив корпус Л. Свободы ослободжати Подкарпатя, а направив на штурм Дуклянського перевала. Там тата ранило. Може се спасло му живот, бо много «чеських легіонерів» там полягло. Кой ся кончила война, 9 мая 1945 р., цілий день звонили у церкви. Но мадьяре забрали два великі звони, бо в селі тогды осталися лем тоты мужчины, котрых не взяли у катуны. Менші два звони они зняли из звонниці, а два великі пак зняли воякы. Но сесь метал не помуг, и они войну програли.

Тато вернув ся домі на зачатку осени 1945 р., уже по тому, як СССР и Чехословакія пудписали договір «О Закарпатской Украине». Вун мало розказовав про СССР и про войну. Уповів, што вун никого не вбив, просив маму переселити ся «на Чехы». Мама не соглашала ся: «На які «Чехы»? У нас туй земля». Тато убясняв, што землю одберут. «Як то одберут? Се наша земля!». Ищи памнятаву, тато розказовав, што и на Колымі в лагрі меже караулными стрічали ся порядні люде. Єден из них у першый же день воспитовав тата: «Ты нащо так много накопав? Бери и досі засып, бо як так будеш робити, то туй и здохнеш». Тато вповів, што начальник рано указав му, кўлко має накопати. «Вун укаже, ты накоплеш, а пак ушиткых заставлят по тўлко копати». Тато не хотів засыпати шанца, бо вже и не беровав, и шкода было труда. Караулный сам засыпав и вповів, обы тато копав за зміну не бўлше, ги вун лишив незасыпаным. Коли тата ослободили из лагра и прияли у «чеську легію», важив 45 кіл.

У другум класі мы ушиткі пробыли по два роки. У 1944–1945 роках учительовав дяк. Вун учив нас раховати, розказовав астрономію, хоснувучи ищи мадьярські ци чеські рисунки, читав «Конституцію СССР». Дяк диктовав нам єї статі, мы записовали и учили их на памнять. В 1945–1946 роках нас учила уже учителька из Украины Катерина Федотівна. Ирки

робили сьме из старых новинок, а тинту из шкаралупы сонячника. Через вусум рокув Катерина Федотівна розказовала у Вышнум Студенум, куды она оддала ся, а мене направили туды робити фелдшером: «Ты знаєш, Мишко, я тогды каждый вечур дома ревала, бо м не розуміла нич из того, што вы мололи меже собов». «А мы, честуєма Катерино Федотівно, мало розуміли из того, што сьме чули од Вас. Но по дорозі домув каждый штось повторяв, а вшиткі з того ся сміяли и так учили сьме украинську мову». Катерина Федотівна была дуже чесна учителька.

Тогды у четвертум класі уже здавали экзамены. Завтра я мав здати послідный, айбо укусив ня гад за праву ступню. Я знав, што аж я скорше добіжу до воды, ги гад, и помыю місто укуса, то лишу ся живым. Думаву, што м устиг. На загороді робила мама. Я не спирав ся, лем загойкав, што ся стало и побіг домув. Там наклав жгут выше коліна и бігом до фелдшеркы. Мама найшла ня десь за пувдруга кілометры од хыжі, без памняти, у порохах на дорозі. Довезли ня до ворожілі. Я начав вертати їду, а дале жовч из кровльов. Повезли ня до ворожчиного няня, но тот уповів, што не годен помочи, «...бо Маря уже неуміло наслідила». Фелдшерка мала образования санинструктора и порадила паленку, ги раненому вояку. На тот час тато уже устиг приїхати на коньови из верхя. Вун уляв четвертушку зорівкы у горня и дав мені. Я отрову упив, ліг на сіно, постеленоє у возі, и тато уплав погнав коні у Воловоє. В Майдані была истинна фелдшерка и она зняла жгут из ногы, котра уже дуже напухла. У Воловум, у шпитални, зробили ми иньекцію камфоры и кофеина, а рано мав прилетіти єроплан из Ужгорода. Но погода была нельотна, и уйко Михаил, котрый тогды жив у Воловум, на автобусі одвўз ня у Хуст. Три дны лічили ня мокрыми вилахами. Мені уже заплыли очи, я их одкрывав перстами. Єден из дохторув консіліума попросив мого терапевта: «Придай го мені». Мене на каталці повезли у хірургію и нараз в операційну. Там было повно студенток медучилища. Санітарка стягла из ня «свою» плахту. «Най сесі дівкы идут гет», – попросив я хірурга, кой тот зайшов. «Сесь хлоп буде жити, кедь му и теперь дівкы заважавут. Ану, безстыжі, прикройте хлопця!» Зробив спиномозкову пункцію, паранефралну и кольцеву новокаинову блокаду, назначив мочегонное. Через три дны я уже скакав на коштурах по двору. Тогды у шпиталню до ня приходила Катерина Федотівна, котра была на семінарі в Хусті. Она вповіла, што за послідный предмет, экзамен по якому я не здавав, поставила «пять».

Десь через три тижні пустили ня домѳв. До Нижного Быстрого довѳз ся на поштовѳм моторі, а дале пустив ся пішком до Волового. По дорозі догонив ня чоловік и узав на вѳз до Вучкового. Там шофер пустив ня на пунту платформу лісовоза и довѳз до вышнього кѳнца Волового. У Соймах напив им ся квасу, пару раз удрыгнув яйцьом и пѳшов дале. У Майдані Заверьхом єдна жона зазвідала, удкы и куды иду, предложила у них переночовати, а як учула, што збираву ся днесь дойти домѳв, унесла ми великоє горня сушених груш. Се было дуже нагодов, бо м не фрыштиковав и не полудновав, а удрыжка «яйцями» уд соймѳвської воды уже кончила ся. У Рудаўци сонця уже не было видко, а в Голятині стемніло. Меже Кливами ишов им у темноті и пуджали ня звуку в горах. Но скоро порозумів им, што то удгукы из села и нич страшного не є. Не позиравучи на се «удкрытя», молив им ся усю дорогу, не спирав ся и не обзирав ся, бо так радили старші люде. Коло опѳвночи доста голосно поклопав им у вызѳр и напудив домашных. Они подумали, што то прийшли бандіты. Впустили ня, лем коли м ся озвав.

Дома робив им то, што и другі діти на Верховині: скотарив, носив у верх їсти скотарям, збирав грибы, горіхы и ягоды, тьогав из хаші сухі смерекові суку и рубав на дрыва, перевертав скошену траву, обы сохла, збирав у пластѳвниці уже сухое сіно и т. д. Єдны літні вагації у воросі из своим верстником выпасали сьме колгозні ягнята. Обы ѳдганяти вовкѳв, змайштровали сьме самопал и каждый день ходь по раз стріляли. По войні цівок из пушок для саморобної зброї было доста.

Из осени 1949 р. до яри 1951 р. наша фамилія жила у Измаилській (теперь – Одеській) области. На села, котрі межувут из Дрогобицьков (теперь – Львівськов) и Станіславськов (теперь – Ивано-Франкѳвськов) областями, нерідко ночами набігали бандеровци. Тата убрали першым головов колгоза. Хоть пѳзнійше говорили, што його бандеровци не збирали ся кывати, «уд гріха подалше» мы переселили ся у село Теплицю Арцизького района. На штації у Молдавії висів транспорант: «Мы живем в такой век, когда все дороги ведут к коммунизму. Лаврентий

Берия». Се мене онь обрадовало. Теплиця была німецьков колонійов. Газды утекли ведно из німецькым войськом. Остали ся великі хыжі из каміня-ракушечника. Туды заселяли не лем верховинцюв, а й молдаван, гагаузѳв, болгар, руськых, украинцюв из Волинської области. Я учив ся там у шестѳм и семѳм класах. Тогды діти добре знали материнський русинський язык, уже помалы хосновали украинський, айбо в Теплици школа была из руськым языком обучіня. Многі школаші-переселенці мусіли ся лишати на другый рѳк. Мені удало ся перейти у сямый клас, но из круглого отличника я опустил ся до того, што мав им и «тройки». Правда, што у семѳм класі я вернув ся у привычний статус. У Теплици я выучив руський язык, научив ся робити «дрыва-кізякы» из гною, збирати перекотиполе вмісто дров, колоскы пшениці за комбайном, садити барацквы и акац діла будучых лісопасм, обы ся бороти из суховіями по плану Й. Сталіна; научив ся имати карасюв відром без дна у болотцях, што обставали ся у пересыхаючѳй ріці Когільник, почувствовав землетрясеня, увидів катастрофу пікіруючого бомбовоза «Петляков-2». Над Теплицѳв стояв авіаполк и діти воєнних учили ся у нашѳй школі. При катастрофі погыб отець мого сокласника и друга Валеры Сенка. У Теплици было дуже сухо, усьо усыхало, зеленым оставало ся лем полыпча. Коровы його пасли и давали дуже гѳрькоє молоко. Мама говорила татови: «Нащо сякоє «добро»? Дома жили сѳме без парадичок, но пили солодкоє молоко, а хліб пекли у печи, у котрѳй горіли дрова, а не гнѳй». Мы вернулися домѳв, коли нам написали, што бандеровци уже не ходят. Я дома здав экзамены за сямый клас, достав «Похвалну грамоту» и без экзаменѳв поступив у Берегѳвську фелдшерську школу.

Я не збирав ся быти фелдшером, бо начитав ся много про три раз Героюв СССР Кожедуба, Покрышкіна и других и хотів выучити ся на пілота-истребителя. Айбо в тоты часы діти робили то, што им радили старші. Учити ся мені было не тяжко, но голодным сидів им не раз. Десь через місяць, коли вже не остало ся нич їсти и не копійкы гроший, я вернув ся домѳв. Мені дали мису гѳрького овечого сыра, паленицю хліба, різень

солонины, якісь рублі и вернули учти ся. Я не знаву, ци ходили тогды автобусы и рїхлики. Моя дорога была таков: у Берегові «нелегалом», коли вже шофер позбирав гроші у пасажирів и сідав у кабіну, заскаковав им у ладу терьхового мотора. У Мукачові на штреці мотор фийковав и я изскаковав из нього. Далє, коли цуг уже рушав, сідав им на буфєры, де ся скапчовут ваґоны, и так вюз ся до Воловця. Аж цуг не спирав ся там, тогды вўз им ся аж до Бєскїда. Там ставали вшиткі цугы. Далє ишов до Верхнього Студєного, удты через вершок – у Студєный Потўк, ищи через вершок – у Ляховець и далє вже – у Новоселицю. Аж им хотїв скорше быти дома, из-за Верьха, мож было опят ити через вершок, а вадь йти орсагом, но то у два раз май далє. Узимі такі «екскурзїї» были дуже тяжкыми. Цугы тягнули ся паровозами через тунелі и коли злізали сьме на штаці Бєскїд, то через три-пять минут мокра од пары одежа замерзала и ставала ги трїскавучый при ходьбі скафандр. Учив ся изо мнов Василь П-ра из В. Студєного. У нього дома лізли сьме на піч, сохнули там и грїли ся, спали до рана, а далє я уже ишов домўв.

До экзаменўв за другый курс я ся ладив у черешньовўм саду. Сторож ня пустив и позволив їсти черешень, кўлко хочу. Я в ташці приносив сих плодўв и хлопцьом в интернат. На третюм курсї мусїли сьме жити на квартєли. Газдыня-мадярка, коли у нас из Михайлом Т-ов не было їды, помагала нам, а мы пак, як могли, розплачовали ся. Но раз она пўшла на тыждєнь до сына у село. Мы уже третый день нич не їли. Мы учили ся и до (практика) и по полудню (теорїя). Директорка школы Клавдія Гаврилўвна на практиці по пошєстным хворотам звїдат мене: «Мїшку, ты не хворый?».

Дома Михайло Т-ла увернув мїшочок, утряс останкы кєндєричаной муки и почав варити токан. Вїдро воды из колодєзя я лєдвы утяг, а до хьжі несли сьме двоє. Я лїг и прикрыв очи. Коли двї-три лыжки замїшки были готові, Мїша глипнув на ня и думав, што я не вижу. Вўн ускоблїв горниць, зробив из токану кульку, розрїзав наполю, наляв двї фїнжі «чаю»,

звареного из міщука з-пуд цукру, изів єдну половинку, а другу опят закруглив, розрізав на двоє и уже тогды «розбудив» мене. Я вповів, што вшитко видів и най вун доїдат усьо. Мелайна мука была не моя, як и міщук из-пуд цукру. Міша привозив то из Гетині, як и квасное молоко. «Я страшно голодный», – оправдовав ся Міша. «А я сытый!?!». Міша начав угрібати из жебів копійки, я тоже. Мы наскрептали на дві маймалі булочки. Айбо ганьбили ся за таку жебрацьку дрібноту купувати. Жили сьме на Мукачівськѳв и ходили на занятя через Площу Героѳв. Там Міша розметав копійки на радѳсть циганчукам (перебачте, ромчикам). Ся щедрость помогла: у школу мені принесли перевод на гроші. Мы оба удпросили ся, устигли на пошту, айбо касірка уже замкнула касу. Друга жона каже юй: «Попозирай на них добре и тогды здоймеш пломбу й даш им гроші днесь». Недалеко была «Гарнізонна столова», а такой пуд боком – «Чайна». Обы ся не заганьбити, мы насыщали ся и там, и там, а дале – гуляти так гуляти – и мы пѳшли на кіно «Тарзан».

Розказовати про дїтвацтво мож много. Но на Вашеє звіданя отвічу, што на русинську идентичность «запатентовало» ня то, што м «русин був, єсьмь и буду, бо м ся родив русином». Хоть потому се системно убивали нам из головы, даколи трафляло ся такое, што нагадовало, тко мы такі. В універзитеті (1961–1967), напричѳм, професор-хірург Александер Василюв Фединець читав лекції по русинськи. Тым, тко учив ся из других областей, се не любило ся, айбо мало-помалы русинські слова и меже ними ставали популярными. А студенты-русины меже собов говорили усе по-русинськи. Доцент Андрій Андріѳв Сочка, прощѳн бы був, учив ня на пятѳм и шестѳм курсах, а потому руководив моив научнов роботов. Вун дав мені книжку про карпатських русинѳв у Югославії. Як знаєме, послі анексії Подкарпатської Руси Советським Союзом національность «русин» была запріщена у вшитких державах «соціалістического лагра» и их усягды, окрем Югославії, переименовали на украинцѳв. Но люде, котрі годны думати, розумівут, што ушиткому приходит кінець. Треба ся надїяти, што буде кінець и антирусинськѳй політици. На се надїяли ся ініціаторы Обществ карпатських русинов, котрі были організовані в 1989–1991 роках в усьых державах и, за выимков Украины, уже добили ся офіціального поновлення историчної самоназвы «РУСИНЫ». «Всьо тече, вшитко ся мінят, нич на місци не стоит», – гласит народна мудрость. А друга вторит: «Божый млин помалы меле». Но не перестает, додам уд себе. Нам бы ся хотіло, обы

двиганя національного відродження подкарпатських русинів чим майскорше досягло порозуменя у властей України. Над сим ся трудят русинські активісты, проблема на контролі у меженародных інституціях. И вызнанню подкарпатських русинів в Україні быти!

М.З., Ю.Ш. Много работы съте поклали у ділі балнеологичного ліченя хворых у Полянї щи за совєцькый період. Виділи съте приїжджых, їх справованя в наших краях, їх оцінку наших людий и наоборот – оцінку приїжджых нашими людьми, коротко кажучи, фунгованя одмінности «Мы – Они». Што бы съте вповіли за йсю проблематику в часы «дружбы вишиткых народув» и повного забытя русинської етноидентифікації наших краян, культуры, сохташа, рӯдної бесіды?

М.И.З. Из медицинов я узнав ся ищи у пять рокѹв, коли м похворів ся на гломерулонефрит. Дохтуря Мартона уже забрали в гетто и мене повезли до военного дохтуря у Воловѹм. Там я у першый раз увидів електричну вілоньку. Лічив дохтурь просто, не дорого, но ефективно. Уписав магнія сульфат, котрым мама мала солити їду вмѣсто кухонної соли, призначив діету, заставив усю зиму перележати на теплѹй печи. У яри уже м був здоровый. При руських мав им черевный тифус, за ним через пару рокѹв – перелом правої ключиці. Так што учив ся я медицині чесно, обы ся розуміти у сѹом предметі. Студенты-медики учили ся май булше. Уночи по коридорах интерната, де было свѣтло, сиділи из книжками лем медики. Были й такі, што до рана лежали на постельох у спортивнѹй одежи меже кѹстками из скелетѹв.

Отвічавучи на Ваше звіданя, вповім так: тко бы што теперь не говорив, тогды открыто люде вели себе сдержано. Персонал мы учили так, обы усі розуміли, што мы – сфера услуг и маеме застачати комфорт каждому, в тѹм числі и психологичный, по принципу «паціент усе має правду». Думаву, што се и був фактор профілактикы непорозуменя. Наш персонал не учив гостѹв, як им говорити, як то пораз бывало на курортах

из другого боку Карпат. Даколи м чув бесіды наших пацієнтів меже собов: «Диви ся, які хыжі у них великі и файні» – каже еден. Другый продовжат: «Приімавут курортників, мавут гроші, за то и дома такі». Мусай было розказати, што в Ракошині курортників не є, а гроші на файні хыжі сі люде зараблявут по вшиткому Союзу, латавут роками, шпорувути не розумівут, як то мож даром-опусту тратити час и гроші на якісь курорты. Треба вповісти, што наші гості усе удмічали поряднiсть и доброжелательность русинів.

У моєм кабінеті были маленькі русинські фаны, зроблені колись у Чехії, и по три установлені на єднiй металiчнiй пiдставци. Пацієнты из других областей интересовали ся, а многі казали, што русинам ся треба активiзовати и побороти ся варто хоть бы за таку файну фану.

М.З., Ю.Ш. Як Вы, Ваші близькі, окруженя по роботі, сприняли созданя в Ужгороді у 1990 році Общества карпатських русинів? Які конкретно факторы привели Вас у русинський рух?

М.И.З. Се была дуже приятна новина діла ушиткого корінного народу, а не лем для еліты. Старша уд мене тютчанка Марія, што ся отдала у Рекіты, вповіла: «Дав бы Бог, обы ся се навернуло» и проспівала Гімн подкарпатських русинів. Многі люде з интересом слідили за стендом Общества карпатських русинів на улици А. Суворова (теперь – Корзо). Тогды ишла «перепалка» меже сторонниками и противниками автономії. Новинка «Закарпатська правда» друговала много матеріалів. Перед референдумом 1 децембра 1991 р. там помістили и мою статью «Най бы жив і «русинський ген»». На тiй же (другiй) сторiнци были дві статі против автономії, но мою уділили масным шрифтом. Русины – сторонники демократії. Чоловік из своив супругов, обоє професоры Ужгородського держуніверсітета, пiдписали два воззваня: вiн – за автономію, она – против. Но не всьо так просто. Як кажут, они розклали яйця у два кошары. Коли ся хыбно виділо, што побiждают противники автономії, чоловік удкликав свiй пiдпис. Через сякоє мене уже не чудує то, што многі из тых, тко были русинськими активiстами, послі появленя в 1996 р. кабiнiтiвського антирусинського «Плану заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів», потихы удыйшли уд двиганя за русинське возродіня. Коли, прощiн бы був, Василь Василюв Сарканич дав ми прочитати сесь план етноцида русинов, я попросив папiрь и написав заяву,

што хочу бороти ся против сього беззаконня. Памнятаву, што в єднѹм из научных трудов теперішное русинське пробуджѣня назвав національно-освободителным, видит ми ся, професор, доктор філософських наук и Народный депутат Украины дакѹлькох скликань Иван Мигович.

М.З., Ю.Ш. Розкажіть про тых людий, из якими Вы майбулше часу сполупрацьовали в русинському сосполному простурі? Што сьте робили доведна (творчі проєкты, акції и т.п.)? Які были чажкости в роботі? Через што, кого? Авадь, може, наоборот, легкота в сосполнув роботі?

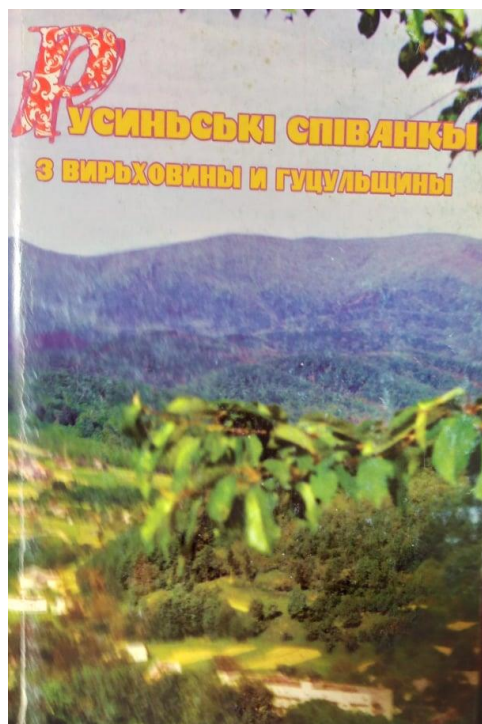
М.И.З Як им уже казав, поступив я у Свалявське Общество Подкарпатських Русинѹв 1996 р. Майбулше часу робили сьме из, прощѹн бы був, Васильѹм Васильѹвым Сарканичѹм, Засл. діятельѹм профтехобразования. Се був дуже активный чоловік, добрый організатор. Из ним мы стрічали ся не лем на зборах, но и поза ними. Бывало зателефонує и каже: «Прийди, будь добрый. Цілу нѹч не спав им и на рано кѹнчив писати «крик душі». Може бысь почитав». Я пробайловав штось исправляти. «Тобі лем бы чіркати», – спирав ня Василь Василѹв. Я розумів, што ночный труд йому видів ся идеалным, затѹм брав листовку домѹв, супокѹйно исправляв, передруговав и тогды вертав автору. В. В. читав, не перенчеловав и не просив свѹй чорновик. Тогды мы удавали доста много листовок. У тоты часы, зачинавучи из 1997 р., коли одбыв ся IV Свѣтовый Конгрес Русинѹв у Будапешті, я був учасником шістьѹх Конгресѹв за шором.

Я жию на периферії, зато из другыми активістами и лідерами русинѹв стрічав ся рідко. Но добрым словом мушу нагадати, прощені бы были, Николу Петрового Макару – канд. историчных наук, доцента, Михайла Иванового Шаргу – Засл. діятеля культуры, руководителя Обласного Общества «Знаніє», Михайла Иванового Алмашія – Засл. учителя, Кеміня Михайла Федорового – філолога, автора романа в стихах «Изянська

русалка», книжок «Русинські коломыйкы Мараморощины», «Фолклор подкарпатських русинов Мараморощины». Сю книжечку мы ушорovali двоє. Ищи ведно робили сьме из ужгородськым філологом, историком, краєведом Дмитрійом Ивановым Попом. Ушорили сьме книжку «Русинські співанкы з Вирьховины и Гуцульщины». Книжка мала бы бұлшый эффект, якбы там были не лем тексты, но и ноты. Айбо мы хотіли, обы встигнути до VI Світового Конгреса Русинѳв у 2007 р.

Дуже шкодуву, бо мав им звукозаписы співанок в исполненіи тых, уд кого м записовав коломыйкы. Многих из них уже не є, а тот музикант, котрый узяв ся ги бы перевести аудіозапис на ноты, нигда булше не давав за ся знати, хоть и жиє у Сваляві. Я розуміву, што диск вѳн уже «не найде». Очевидно, ткось му порадив так обчаловати нас. Дуже шкода, бо там были автентичні новты. Теперь из нашої з Д. И. Попом книжки многі співанкы співавут, айбо новты докус не автентичні.

Треба спомнятути, прощѳн бы, Иштвана Удварі – професора-філолога, русиніста из Мадярщины. Мы стрічали ся з ним на Світовых Конгресах Русинѳв. Много раз слухав им Пола Роберта Магочія – Академіка Корольѳвської Академіи Наук из Торонто (Канада). Насмілю ся сього Чоловіка назвати єдным из Будителѳв карпатських русинѳв у конци 20 сторочья. П.-Р. Магочія много рокѳв убирали Председателем Світової Рады Русинѳв. Кажут, ож теперь авторітет П.-Р. Магочія став маленько ниже. Меже русинами на Подкарпатю сут такі, што не годні простити професору, што єдну из многих своих книжок про карпатських русинѳв вѳн назвав «Народ нивыдыкы» (2006), ухосновавши фразу знамного америцького художника, етнічного русина Ендрю Варгола (Андрія Варголы, англ. Andrew Warhola). Другі не розумівут, чому професор у своѳв «Ілюстрованій історіи України» (2007) не споминат за Подкарпатську Русь. Сю книгу я не видів, но думаву, што ученый, знаный у світі, очевидно, не хотів казити удносины из украинськыми колегами. И обы не нагадовати, што Подкарпатська Русь у 1944–1946 рр. незаконно анексована, просто

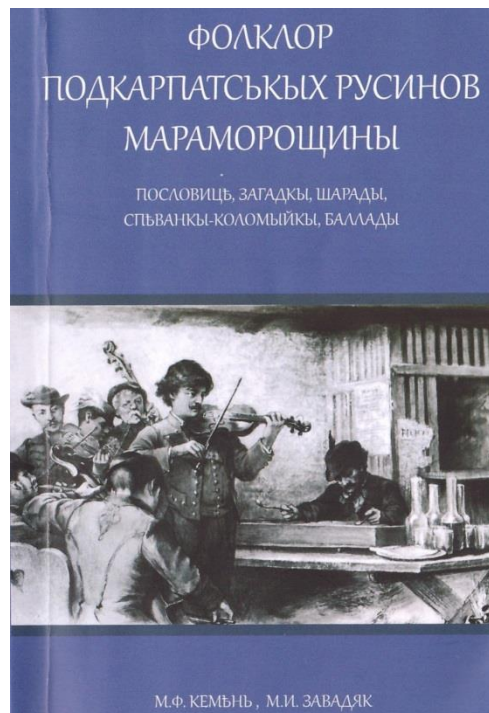

обыйшов сесь період. При послідній стрічи з русинськыма активістами в Мукачеві (рѹк не памнятаву) П. Р. Магочій говорив, што проблема русинѹв – то не наша проблема, а української власти. Она мусит офіціално признати подкарпатських русинѹв окремышнов (од украинцюв) націоналностьов. Се могло быти воспріято дакым як провба приспати русинѹв, обы мы не тревожили українських керманичѹв. Аж се так и є, стає смутно. Які мотивы розчарованя Полом Робертом Магочійом меже русинами из других держав, знавут они.

У 90-х роках на Світових Конгресах Русинѹв усе був Стівен Чепа – канадський бізнесмен, по походжіню из Березнянщины на Подкарпатю. Його было интересно послухати. Вѹн, памнятаву, надруговав содержателное одкрытое письмо Президенту Украины.

Добру тямку лишив по собі Петро Василюв Годьмаш. Написав три книги, дві перші из сыном Сергійом, третю – сам; «Украина и Подкарпатская Русь», «История Подкарпатской Руси», «История суверенной Республики Закарпатская Украина для народа». Першу книгу хотів назвати «Подкарпатская Русь – не Украина» (калька из назвы книги Л. Кучмы «Украина – не Россия»). Но выдавателства не хотіли такої назвы. Мусів поміняти и місто «не», написав «и». «Исторія має быти повнов», – говорив П. Годьмаш. Мы мусиме чесно зафіксовати то, што одбыло ся. Дакому не любит ся Карпатська Украина, она была лем єдну добу, бѹлшѹсть людей не хотіли сього. Айбо єї провозгласив Сойм (Парламент) Подкарпатської Руси и заявив, што она стала сувереннов. И се дуже важно у процесі твореня держав. Суверенітет провозглашавут лем єден раз! Но депутаты Сойма тогды не голосовали за выход из Чехо-Словакії. Се зробили делегаты I Зїзду Народных Комітетѹв Закарпатської Украины 26 новембра 1944 р. у Мукачові. Из того дня исторична Подкарпатська Русь де-юре стала не лем сувереннов, но и независимов державов и так проекзистовала до 22 януара 1946 р., коли была анексована Указом Президіи Верховної Рады Украинської РСР «Про утворення Закарпатської області в складі

Української РСР». П. Годьмаш дописав послідну книгу дуже слабым. Попросив ня учитати, исправити, искуртити текст. Што м увер, то не вертав назад, бо то были дуфлованя, айбо даякі другі мої провбы выліпшити текст игноровав и лишав свуй варіант.

Мусай притямити про Ивана Попа, доктора историчных наук, профессора. Його книга «Энциклопедия Подкарпатской Руси», як писали, дала ефект «бомбы, што ся розорвала». И се истинна правда. Так што Иван Поп стоит у єднум шорі из П. Р. Магочійом. Тко из них першый, а тко другый? Думаву, што оба рўвні и доповньовут єден другого

Група учасників на 7-му Світовому Конгресі Русинів у Пряшеві. Червень 2003

як Будителі русинув. Уже в 90-ті рокы власти избавляли ся уд тых, тко им мўг заважати дискриміновати русинов. То, што И. Поп мусів лишити Подкарпатя и перебрати ся в Чехію – велика утрата.

Ище єдна утрата – дискридитация профессора Ивана Михайлового Туряниці, котрый мусів лишити роботу в Ужгородськум даржавнум універзитеті. Вун був дуже активным, дащо авторитарным и даколи «перегынав палицю», айбо при нюм русинство было май масовым, проводило ся много публічных акцій. Изгнаня сих двох честуемых людей из універзитету было сігналом для ушитких других. Теперь мало тко из бюджетных работникув рискне приобщити ся до русинських організацій и активно там робити. Русинські діятелі не дуже активні, обзирают ся и на каждум кроці повторяют, што они ся «політиков не занимавут». Но каждый розуміє, што русинська проблема є політичнов. Про се свідчит и антирусинський «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинов», приятий Кабінетом Міністрів 7 октовбра 1996 р., № 13 – 884/2.

М.З., Ю.Ш. Чули сьме про интересні казусы у Вашуй сосполнув активности по 2013 рокови... (уєдно вишиткі ся посмішкуєме). Ци правда, ош писали сьме письмо такой самому Путінови, ци пак исьте звонили по мобіліці? Розкажіть май детално, як діло было направду?

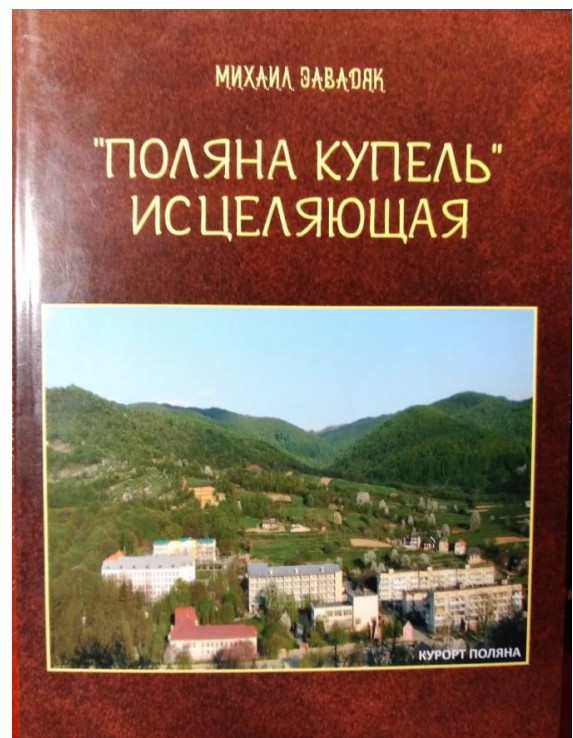
М.И.З. Работа на защиту прав русинѣв не дає прибыли, а наopak, даколи може укликати дискомфорту. Усяких воззваній, заявленій было много. Про заяву, у котрѣ русины засуджовали В. Путіна за агресію против Украины в 2014

р., мені зателефоновав Д. П. из Ужгорода и вповів, што єї пѣдписали Заслужені, Народні, академікы и т. д. и туды включили и мене. Компания пѣдписантѣв была авторитетна. Я вповів, што хотів бы м сам прочитати и тогды рішити. Но заяву надруговали у обласнѣ новинци и лишили там мою фамилію. Текст був прекрасно написаний, окрем єдного куртого абзаца:

«Ми віримо в Україну, оскільки в ній дотримуються права і свободи всіх громадян, не залежно від національності».

Я написав у редакцію, што письмо не пѣдписовав именно из-за сього абзаца и просив надруговати опроверженіє. Редакція надруговала, што я письмо не пѣдписав, но не уточнила, по якѣй причині. Раз у магазині до мене «прилип» п'яний псевдопатріот и прилюдно заявляв, што я... «писав В. Путіну письмо, обы тот загнав в Украину своє войско». Я му отвічав, обясняв, но до п'яного не доходило. Тогды м уповів, што подам на нього в суд за брехню. Но и так му не помагало. Вѣн доказовав, што люде десь у Павлові ци Плоскѣ мавут текст мого письма до Президента РФ. Я гарантовав, што файно заплачу му, кой ми принесе се письмо. В кѣнци нич ми не обставалося, як уповісти: «Нѣит, я Путіну не писав, я му зателефоновав». Того вечера сього «патріота» домѣв мусіли нести, бо уд палинки ходити уже не беровав.

Може быти, што подобні трафункы не случайні, што сесь антирусин перед кымись хотів услужити ся дискредитаційов русинського активіста. Но Бог му судя. Радус то, што його жона и діти остают ся русинами.

Тямлю ищи дакѹлко епізодѹв. У Сваляві, в Домі культури, русины стрічали ся из делегаційов парламента Чехії уд Партії слободы и прямої демократії во главі из Томіо Окамуров. Из Ужгорода автобусом привезли молодых націоналістѹв. Коли они зачали гойкати, прикрывати свої лица листками, на котрых были надруговані усякі небылиці против русинѹв, мусай было з ними полемізовати. Они называли себе историками, котрі усю правду знавут. Мы отвічали, што знавут лем ту исторію, котра писала ся «возз'єдновачами», а мы многое виділи очима. У мене была при собі книжка «Русини карпатські випростуються», и подаровав им ї єдному из них. Націоналісту дали слово, но дакотрі з русинѹв не могли терпіти брехню на себе и скоро ушиткых «историкѹв» угнали надвѹр.

В Мукачовськѹм драмтеатрі одбывала ся обласна русинська акція. Перед театром из фанами партії націоналістѹв стояло близько 20-30 молодых людей и єден старший чоловік. Русины несли косиці до памнятника Александру Духновичу. Дахто из пікетовалщикѹв держали антирусинські плакаты, штось гойкали. Я пѹдыйшов до них и почала ся дискусія. Они подаровали мені книжку про репресії гортійової армії на Подкарпатю. Я вповів, што не перенчелуву, знаву, ож такое было. Я подаровав им книжку, удану нами из Дмитром Попом «Русинські співанкы з Вирьховины и Гуцульцины». Дакотрі з них вповіли, што они тоже русины. Удносины меже нами помякшали, агресія з их боку щезла.

М.З., Ю.Ш. Яким є Ваш позур на созданя все були новых сосполных організацій меже русинув края (днесь лем областных маєме вже 11)? Які туй хосенні, а які пудлі тенденції по самоорганізації русинської сосполности Закарпатя?

М.И.З. На се звіданя тяжко дати єднозначный отвіт. Не мож удверти ньи єден из многих варіантѹв. Сут люде, што хотят быти на виду и убиравут русинську тематику, другі хыбно думавут, што на тѹм мож заробити, треті – истинні русины и чесні люде – хотіли бы прискорити процес русинського возрождія, бо видят, што лідеры старых структур не то, што топчут ся на місци, а уже перестали имітовати хоть якоєсь кываня и біжуча дорѹжка потягла их назад. И се треба признати. А чому так? Бо, з єдного боку, старі формалні лідеры засиділи ся по своєю ци чужѹй волі, а з другого боку мож предположити, што их заставлявут робити лем то, про што мож написати в очереднѹм докладі для ООН. Печаткы они мусят носити и не смівут никому

передати, бо так велят тоты, тко довший «Здійснювати попереджувально-роз'яснювальну роботу з лідерами та активістами руху «політичного русинства...» (позирай «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів», пункт 10). Послідным мож пояснити и то, што дакотрі активісты ци лідеры публічно ганят еден другого, сіючи негативный імідж персонажѹв и організацій меже людьми. Датко каже, што хотів бы стати активным членом Общества русинѹв, но одвертат го уд сього именно сомнітелный імідж офіціального лідера.

Што вповісти на се? Вступавучи в організацію, Вы готові трудити ся на хосен свому народу, а не якомусь єдному чоловіку. А формалні лідеры мали бы порозуміти, што они не вічні, и не майрозумнійші, а нерідко и не майзаслужені, ги другі люде.

Які організації хосенні, а які нбит, оцінити тяжко. Што их є много, наповерьхы видит ся, ож се добре. Видимость работы є, но правда, што результатѹв мало. Думаву, што се множество ллє воду и на млин тых, тко исполняє «План заходів...».

М.З., Ю.Ш. Прокоментуйте, будьте добрі, проблематику создания и (без)діяльности русинських політичных партій (из доступных нам жерел знаєме про Пудкарпатську республіканську партію (21.03.1992; Василь Заяць), Християнсько-демократичну партію

Закарпатської Автономної Республіки (21.02.1995; Петро Годьмаш); партію «Підкарпатська Русь України» (август 2002; Микола Бурак; идею вчиненя партії русинѹв под латентным управліньом з боку Ивана Бушка в часы президентства В. Януковича). У цілому, ци може и як бы мала така партія ся створьовати й фунговати на ділі? Ци видите лідерув, активістув такої організації?

М.И.З. Се я не можу коментувати, бо ніколи не був ні в єдиній партії. Не лем в русинській, но, напричём, в КПСС и онь тогды, коли робив замісником головного дохтуря базового санаторія «Сонячне Закарпаття». Но заставили ня вести групу высшего спонія системы політичного образования. И так им то робив, што Мукачівський райком КПУ наградив ня грамотов. Правда, што коли на занятя приходив ткось из райкома, мы уже ся не ділили тым, тко што чув по радіо «Слобода», «Бі-Бі-Сі», «Голос Америки» ци «Німецька габа». Дакотрі из членів групи казали ми,

што се не мож робити, обы не было суеты. Но я казав, што добре ошколовані люде мавут знати, чим дыхат идеологічний противник, обы му мож ефективно противостояти и вести контпропаганду.

Люде даколи звідали, коли вже мож буде голосовати за русинську партію. Но в Україні регіональных партій не може быти. Айбо мадярська партія є, а русинської не є. Се ищи раз опровергає брехню, гибы русинам дадут гроші из-за границі. Якбы давали, регулярно бы друговали ся новинкы, журналы и могла бы быти и партія.

Не можу нич вповісти на звіданя, як бы мала создаватися русинська партія, ци тко мут бы быти лідерами, Думаву, што у ній був бы електорат, бо, наприклад, партія «За права людини» набрала много голосів, хотя практично не проводила агітації, а свої листины-агітки устигли пороздавати за єден-два дны до голосованя. М. И. Град, прощун бы був, говорив, што и на Тячівщині много людей проголосовали за сю партію, котра у програмі записала, што она буде добивати ся офіціального признаня русинов.

Консенсуса меже формальными русинськыми лідерами, за кого голосовати, ніколи не было. Они казали, што най голосувут, тко за кого хоче. Єдна з організацій предложила варіант против ушиткых, но се тоже

не было принято единогласно. Думаю, што з офіціальними лідерами русинов активісты бұлшости партій контактовали, зато и тяжко ся было розобрати кому помагати.

М.З., Ю.Ш. Як Вы оцінюєте діяльність Світового Конгреса Русинув? Конкретных його представителюв, логіку работы, хосенность?

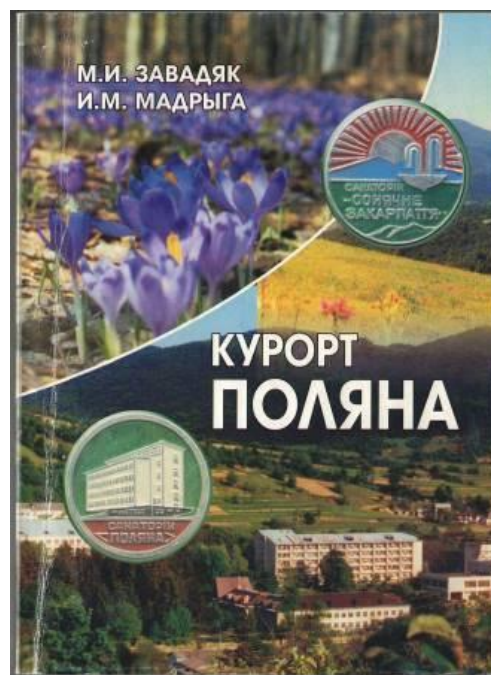
М.И.З. Не чув им нич важного, што бы зробив Світовый Конгрес Русинув (СКР) именно для подкарпатських русинув, аж не раховати письма Стівена Чепы и Дюры Папугы Презідентам Украины, коли Д. Папуга возглавляв Світову Раду Русинув. На передпоследньому Конгресі предложили, обы русины каждой из держав написали курту исторію діла народа. Но потому нитко про се и не споминав, хоть минуло чотыри рокы.

Но СКР най бы був. Карпатські русины не мавут своєї національної державы, и се грозит зныдіньом сього древного етноса. То хоть на сих Конгресах представителі карпатських русинув из ушиткого світу раз у два рокы збиравут ся, чувут єдны другых, и се може усокотити хоть часть русинув уд асімілації, котра провадит ся не лем в Україні.

М.З., Ю.Ш. Як Вы оцінюєте діяльність Всемирного (Світового) Конгреса Подкарпатських Русинов (Василь Джуган), Європейського Конгреса Подкарпатських Русинов (Василь Микулин)? Конкретных його представителюв, логіку работы, хосенность?

М.И.З. Чого не знаву, того не знаву, бо практично не мав им діла из сими людьми. Теперь многі русины групувут ся у Фейсбуці ци у другых соцсітях. Но я там не реєстровав ся и не можу читати, што там пишут. Раз десь найшов им в Интернеті выступ заступника

Василя Джугана Тяска (най перебачит, имня му не знаву) в Женеві на засіданю Совіта по правам людей ООН. Над текстом выступления мож было ищи потрудити ся. Но аж тот выступ наравду був, то й добре, што нагадали про русинув. Думаю, што лишили письмо, у котрұм написано бұлше, ги озвучено Тяском.

М.З., Ю.Ш. Розкажіть про Ваш колосальный опыт написания звернений од сосполности края до разных державных институцій по вопросу вертання національности «русин», а также бывшего юридичного статуса теперішньої Закарпатської області Украины?

М.И.З. Мало перебу́лшуете из «колосальным». Доки давали за ся знати обласні офіціальні лідери, доки уходили новинки, журнал «Руснацький світ», не было нужды писати. «Провінція» начала проявляти ініціативу лем при двох послідных Президентях. Мені поручили написати варіант письма, дале исправляли, укорочовали, уточняли. Из отвітов властей на пережі письма русинѳв складовав ся упечаток, што они на правду «не в курсі» проблемы. Сякое тяжко представити, айбо рішив им, што треба написати письмо из аргументаційов и указаньом на жерела, из копіями текстѳв историчных документѳв, у котрых и в СССР, и в Украинській РСР русины записані окремішным (од украинцюв) народом. Но всі тоты документи, де меже словами «українці» и «русины» стояли запяті (,), а не розділки (-), писали ся ище до анексії Подкарпатської Руси в 1946 р. Уйшло близь 70 стор. Які резултаты? Не такі, як бы ся хотіло, но прогрес є. У отвітах уже не твердят, як то робили переже, гибы русины сут етничными украинцями, уже не пишут «русини-українці», як писали десятки рокѳв перед сим. Просто для інформації мы загнали копію письма Конституційному суду и не чекали отвіта. Они рекомендовали пройти усі нижі судові інстанції и тогды обратити ся до них. Се сигнал-пѳдказованя офіціальным лідерам русинѳв обратити ся в суд. На письмо Прем'єр-Міністру В. Гройсману отвіт достали сьме через рѳк, та й то послі нагадованя. Отвічат русинам чомусь Міністерство културы, но они уточнявут, што их письма не зачіпавут правову сторону проблемы и мавут лем інформаційный характер. Из офіса Президента Зеленського тоже чекаєме отвіта цілый рѳк. Отвічати просто одписками на письма, пѳдкріплені историчными аргументами, мало тко желає. Бо у столиці уже розумівут, што правда на боці русинѳв и рано ци пѳзно украинським властям мусай буде се признати. Нагадайме, што Украина лем єдна у світі держава, влада котрої не лем не признала офіціально національность «Русин/Русинка», но и реалізує незаконный план етноцида подкарпатських русинѳв на их рѳднѳй земли. Ліпше бы се беззаконя сперти чим скорше. Признавши офіціально національность «Русин/Русинка», нынішна власть могла бы лишити за ся добрый слід в исторії. Не схосновати ся сим шансом было бы хыбов. Бо признаня русинѳв

и реалізація результатів обласного референдуму 01 грудня 1991 р. поклали бы край и натякам на то, што ткось може оспорьовати право України на сю територію ци якусь єї часть. Бо звісно, што в меженародных договорах, пудписаных у Парижу по Першуй Світовуй войні, теперішна Закарпатська область записана як «автономна територія русинув на юг от Карпат». Обы не прийшло ся колись обясняти, куды ся діли русины.

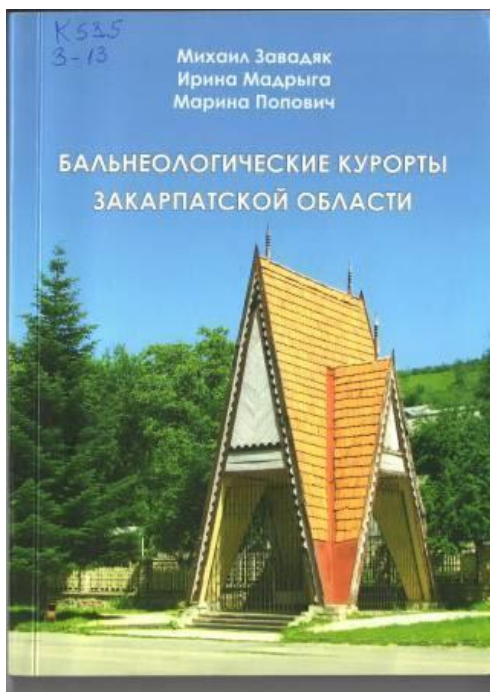
Тему обласного референдуму 01 грудня 1991 р. многі старавут ся обходити. Його Г. Москаль онь грозив «уверчи на смітник історії». Но при тум ги бы забывают, што реалізація результатів сього законного референдуму увела бы Закарпатя из статуса анексованої території и ввела бы у правовое поле України. Бо именно для сього обласна рада ініційовала проведення законного обласного референдуму 1 грудня 1991 р. Памнятайме, што 78% (конституційна бұлшость) избирателюв области тогды, першый раз за всю історію проголосовала за вто, обы Закарпатя было в составі незалежної України. Бұлшость тых, тко проголосовав «За» – се подкарпатські русины.

М.З., Ю.Ш. У своїв книзі «Русини карпатські випростують ся» (2012) Вы поязусте екологічні проблемы нашого края из проблематиков самоидентифікації русинув? Якыми ся Вам видять подалшиі крокы влады, сосполности в оптимізації сьої складної синергії матерії (защиты природы) и духа (бороненю идентичности)?

М.И.З. Само собов розуміє ся, што якбы области вернули статус самоврядної (автономної) території, такого варварського нищення лісів не было бы. Бо мы часто чуєме про «незаконні» рубкы. Но и на усі законні рубкы дозволы дадут у Кийиві. Возьмім хоть бы Полянську територіалну громаду. Туй близько єдно коло другого є родовища дуже цінных и дефіцитных гідрокарбонатных натрієвых мінералных вод «Поляна купель», «Поляна квасова», «Лужанська», «Плосківська». Про них є письмові згадки ищи з 15 ст. Но може стати ся так, што родовища щезнут, ги зныділа «Єссентукі

– 20». Курорт Єссентукі уже и воду «Єссентукі-17» дұстає мінералопроводом из Нагуты, його довжина 40 км. То родовище, што было у городі Єссентукі, давно истощило ся. До Кисловодська воду «Нарзан» подадут мінералопроводом довжинов 20 км из Долины нарзанұв, бо городські скважини уже не дадут тўлко, кулко бы треба.

Вернім ся до Поляны. Ище в 1990 р. в матеріалах научної конференції, присяченұй 45-рочу Ужгородського державного універзитета и 25-рочу базового санаторія «Сонячне Закарпаття» Б. М. Фекийшгазі, руководитель Гідро-геологічної режимно-експлуатаційної станції надруговав статью про то, што угрожає родовищам мінералных вод и як уд сього усокотити ся. Рекомендовав перестати рубати ліс уд сел Р. Гуты, Оленьова, Уклина и до Свалявы за выимком рубок по уходу за лісом. Най бы ткость прийшов из квадрокоптером у сю «чашу», де ся формувут родовища, и познимав, што натворили нищителі ліса. Усьо, што паде из хмар на «лысі» горы, нараз стікає у поточки. И на сьом фоні «выробники» (правильно – розливачі) мінералных вод вдень и вночи, онь у неділю и празники глубинными пумпами пўднимаवут остатки мінералных вод, наливают у цистерны и розливают у фляшки. На єдних зборах знавучый чиновник заявляв, што рўвні пўдземных вод понизили ся на 20-40 м. У тот вакуум, што ся робит при заборі мінералної воды, затыгає ґрунтові воды, щезавут жерела, пропадат вода в колодязьох. Про то, што треба сперти нещадну експлуатацію родовищ цінных питных мінералных вод, як уменьшити розход воды санаторіями для купели, я писав Головам ОДА В. Губалю и Г. Москалю. Дұстав одпискы. Послідным двом Головам ОДА уже м не писав, бо вижу, што бізнес на мінералнұй воді и лісови домінує. А меже тым доказано давно, што економічний ефект уд розхода 1 м³ воды для купели составляет лем близь 40 руб. СССР, а для питя – понад 4 тис. руб.

Директор програмы ООН по екології Ингер Андерсен варовала державы Карпатського регіона: «Не обманывайтесь: Карпатский регион находится в реальной и непосредственной опасности».

Усококоченя природы – діло не лем русинѳв, а вшиткых людий и усюды.

М.З., Ю.Ш. Вкунци, як кажуть, про нашї перспективы. Направду, в послїдны роки мы явно видиме, як ся читаво мїнять свїтовий порядок, односины меже свїтовыми державами. Як, на Ваш позур, ся трансформує русинськый рух у аспекті геополїтичных трансформацій кунця 2021 рока?

М.И.З. Я не годен уповїсти, ци трансформує ся русинськѳе двиганя, бо вже не участвую в нѳм активно, мож казати, не общаву ся. Но думаву, што карпатськым русинам треба ся надїяти лем на себе. Уже в першѳм пунктї «Плану заходїв...» Кабїнет Міністрѳв обявав послѳв у сусїдних державах проводити антирусинську роботу. Народы, котрі жиют бѳлш – менш компактно, не мавут своїх держав и роздїленї границями, сут корїнными и се тривожит тїтулнї нацїї. Можеме припомнити баскѳв ци курдѳв. Айбо русины – дуже мирный народ, они законопослушнї, што пѳдтверджує исторїя. Ид сьѳму треба додати, што в 1991 р. карпатськї русины дружно голосовали за независимость Украины и за то, обы ся обставати у составї демократичнѳї державы. Мирна нацїонално-ослободителна борьба карпатськых русинѳв за свое офїцїальное признаня – не є деструктївно, а, наopak, конструктївно; се вклад у розвой демократїї и формованя гражданского общества.

Русины зачудовали ся, кой в Законї про корїннї народы не найшли себе, бо єднов из наших просьб, направлєных Президенту, Верховнѳй Радї и Кабїнету Міністрѳв в 2019-2020 рр., была и така. Карпатськых русинѳв в Украинї удвычї булше, ги кримськых татар.

Треба прояснити такѳе заблужєня: украинськї учєнї утврждавут, ож подкарпатськї русины – се субетнос украинськѳї нацїї, што русины – се стара назва етнїчных украинцюв, они гибы не знавут, што Подкарпатська Русь первый раз за всю исторїю оказала ся в єднѳй державї из восточными славянами (українцями, росїянами, бїлорусами) лем послї Другѳї Свїтовѳї

войны и сформовали ся русины як окремішна нація. Именно и за то учені уточнявут **КАРПАТСЬКІ** русины.

Тко може помагати карпатськым русинам? Мож ся надіяти на ООН, ОБСЄ, якісь другі державы, но уддалені уд території русинѳв. ООН уже двычі (2006 и 2008 рр.) рекомендовала властям України признати національність «русин». И се зробила до теперь лем обласна рада рішеньом № 241 уд 7 марта 2007 р., за што русины красно дякувут.

М.З., Ю.Ш. Дякуєме Вам файно за мудрі думкы, міркованя, идеї. Было дуже добре, кедь бы Бог дав, обы вни были вчуті тыми людьми, які реално можуть змінити життя русинув Закарпатя на ліпшое!

Вінчуєме Вам здоровля и благодати Божої на многая літа!!!

М.И.З. Я красно дякуву, што не забываєте и за старшых. Желаву Вам, честуємі Михайло Петрув и Юрій Юріїв, и ушиткым чесным людьом:
Будьте здорові и щасливі!

*село Поляна
(Полянська сілська ТГ, Мукачѳвський район),
6 октовбра 2021 рока.*

*Из Ювіляром перед його роженным дньом (18 октовбра 1936 рока)
бесідовали Михаил Зан и Юрій Шипович.*

МИХАЙЛО ИВАНОВИЧ ЗАВАДЯК

Бібліографія из карпаторусиністики

I. Монографії:

1. Завадяк М. «Поляна купель» исцеляющая. Науково-популярне видання. Ужгород: Видавництва «Карпатська Вежа», 2018. 194 с., іл. (карпаторусинська проблематика на стор. 124–183).
2. Завадяк М. Русини карпатські випростуються. Ужгород: ІВА, 2012. 252 с.
3. Завадяк М., Мадрыга И., Попович М. Бальнеологические курорты Закарпатской области. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2012. 256 с. (карпаторусинська проблематика на стор. 237–244).
4. Завадяк М.И., Гергель В.И. Рождена вулканами – «Поляна квасова». Ужгород, 1996. 191 с.(карпаторусинська проблематика на стор. 32–40).
5. Завадяк М.И., Мадрыга И.М. Курорт Поляна. Мукачево: «Карпатська вежа», 2009. 431 с. (карпаторусинська проблематика на стор. 77–177).
6. Завадяк М.І., Марусанич Б.М., Немеш І.І. Курорт Поляна – оазис здоров'я. Санаторії «Сонячне Закарпаття» та «Поляна». Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2004. 124 с. (карпаторусинська проблематика на стор. 7–13).
7. Кемѣнь М.Ф., Завадяк М.И. Фолклор подкарпатських русинів Мараморощини: пословиць, загадки, шарады, спѣванкы-коломыйкы, балады. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2015. 192 с.
8. Русиньські співанкы з Вирьховини и Гуцульщини / Упоряд.: М.І. Завадяк, Д.І. Поп. Ужгород: ІВА, 2007. 400 с.

II. Наукові статі:

9. Завадяк М. Співанковос творчество русинів сіверо-восточної Марарошчини. *Руснацький світ*: науково-популярний збірник. Вип. 4. Ужгород: Інформаційно-видавниче агенство «ІВА», 2008. С. 189–194.
10. Завадяк М. Спотворення дійсності. *Руснацький світ*: Науково-популярний збірник. Т. 2 / Русинське науково-освітне товариство; карпаторусинський науковий центр; Укладач М.П. Макара. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2001. С. 83.
11. Завадяк М. Шостий Світовий конгрес русинів. *Руснацький світ*: Науково-популярний збірник. Т. 3 / Русинське науково-освітне

товариство; карпаторусинський науковий центр; Укладач-упорядник М.П. Макара. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2001. С. 66–68.

III.Періодика (статі, коментарі, інтервю):

12. Чи це демократія? *Вісті Свалявщини*. 1991. 8 жовтня. (№ 100(5956). С. 1.
13. Демілітаризація Закарпаття – авторитет України. До питання про розгляд статусу Закарпаття в складі України. *Вісті Свалявщини*. 1991. 29 жовтня (№ 106(5962). С. 3.
14. Най би жив і «русинський ген». *Закарпатська правда*. 1991. 17 листопада (№ 227(14661). С. 2.
15. Четвертий світовий конгрес русинів. *Вісті Свалявщини*. 1997. 8 липня (№ 47(6518). С. 3.
16. Русинів пока еще больше, чем караимов (заметки участника четвертого мирового конгресса русинов). *Единство плюс*. 1997. 4 сентября (№ 36 (343). С. 3.
17. Проблеми русинів замовчуються, чому? *Діалог. Соціально-інформаційна газета Кіровоградщини*. 1997. 12 вересня (№ 37 (3582). С. 2.
18. Створено русинське науково-освітнє товариство. *Вісті Свалявщини*. 1997. 7 жовтня (№ 72 (6543). С. 2.
19. П'ятий Світовий конгрес русинів. *Вісті Свалявщини*. 1999. 27 липня (№ 53 (6718). С. 3.
20. Закарпаття в ХХІ столітті. *Вісті Свалявщини*. 1999. 25 грудня (№ 95 (6760). С. 3.
21. Шостий світовий – у Златій Празі. *Срібна земля*. 2001. 17 листопада (№ 44 (454). С. 12.
22. Партія Подкарпатська Русь України. *Карпатський ЄВРОміст*. 2002. 4 липня (№ 24 (28). С. 6 (сполуавтор – М. Шарга).
23. Продають землю – продають нас! *Подкарпатська Русь*. 2003. 30 августа (№ 4/1 (31). С. 5.
24. Мрії курдів – наївні. А русинські? Коментує учасник сьомого світового конгресу русинів. *Трембіта*. 2003. 20 вересня (№ 4–5). С. 2.
25. Бережім материнську бисіду. *Трембіта*. 2003. 25 листопада (№ 14). С. 3.
26. На новому етапі русинського руху. *Подкарпатська Русь*. 2003. Децембер (№ 6/3 (33). С. 2.
27. В свято злуки... про розлуку. *Трембіта*. 2004. 23 березня. (№ 11 (30). С. 4.
28. Русинська співанка жива. *Трембіта*. 2004. 23 березня (№ 11 (30). С. 14.

29. Корінний народ під захистом ООН. *Трембіта*. 2004. 7 вересня (№ 31 (50)). С. 5, 13.
30. Крига скресає. Комітет Верховної Ради за визнання русинської національності. *Трембіта*. 2004. 16 жовтня (№ 37 (56)). С. 4.
31. Відповідь на ляпсус телеканалу «1+1» (Чехословаччина не завойовувала Підкарпатську Русь). *Трембіта*. 2005. 29 січня (№4 (70)). С. 3.
32. Світовий конгрес русинів. 2005. *Трембіта*. 2 липня (№ 26 (92)). С. 4–5.
33. Філіпов О. Михайло Завадяк, кандидат медичних наук. *Старий Замок – Паланок*. 2005. 29 вересня – 5 жовтня (№ 38 (63)). С. 15.
34. Співанкове творчество русинів сіверо-восточної Мараморощини. *Подкарпатська Русь*. 2005. 10 листопада (№ 02 (34)). С. 3.
35. Свято русинів у Голубиному. *Правозахист*. 2006. 19 грудня (№ 40 (65)). С. 4.
36. Трагедія на Красному Полі. Несе річка... сестрі брата, жоні мужа, дитьом – тата. *Трембіта*. 2007. 10 березня (№ 6 (101)). С. 14.
37. Національність «русин» визнали ООН, ЄС. І обласна рада погодилася з цим. *Трембіта*. 2007. 17 березня (№ 7 (102)). С. 7.
38. За «круглим столом» про русинів. *Трембіта*. 2007. 7 квітня (№ 10 (105)). С. 7.
39. Історію, як і пам'ять, цементом не зітреш. Про пам'ятник М. Сирохману у Торуні, і не тільки. *Трембіта*. 2007. 5 травня (№ 14 (109)). С. 10.
40. Пробудження ЗНО (Закарпатського народного об'єднання). *Трембіта*. 2007. 12 травня 2007 року. № 15 (110). С. 4.
41. Відповіді апологетам бандитизму і русинофобам. *Подкарпатська Русь*. 2007. 19 червня (№ 21 (208)). С. 2.
42. Русини – корінний народ. *Правозахист*. 2008. 16 вересня (№ 32 (39)). С. 4.
43. «Віднайшли» село Діцковицю. *Подкарпатський русин*. 2009. Апріль, 23 – май, 7 (№ 231 (44)). С. 8.
44. Літа мої молодийкі. Коломыйкы, записані М. И. Завадяком від Калитич (Демян) Віры Иванової и Дзямко (Слычко) Калины Васильової в с. Вышні Верецькі (Верхні Ворота) 25 листопада 2009 р. *Подкарпатський русин*. 2010. Фебруар, 25 – март, 11 (№ 38 (51)). С. 7.
45. Сучасний стан русинського руху. *Подкарпатський русин*. 2012. Апріль (№ 46 (59)). С. 4–5.
46. Поглинути чи асимілювати: що легше? *Подкарпатський русин*. 2012. Юній (№ 47 (60)). С. 4–5.

47. Русини карпатські – не «український субетнос», а окрема нація. *Правозахист*. 2012. 21 вересня (№ 31 (200)). С. 5 (споуавторы – І. Ю. Кушнір, В. Ю. Шетеля).
48. Мову і звичаї карпатських русинів досліджують вчені Європи і Північної Америки. *Подкарпатський русин*. 2012. Новембер. (№ 51 (64)). С. 7.
49. Поміж фазами асиміляції. *Подкарпатський русин*. 2012. Децембер (№ 52 (65)). С. 1–2.
50. Між п'ятьох держав. *Подкарпатський русин*. 2012. Децембер (№ 52 (65)). С. 5–6.
51. Відкритий лист-звернення до керівників Закарпатської області, районів, усіх населених пунктів краю з приводу наступного перепису населення у 2013 році / М. Канайло, В. Іваник, І. Кушнір, Д. Скрип, Б. Лакатош, В. Шетеля, І. Талабішка, І. Фотул, М. Завадяк (автор пропозиції). *Правозахист*. 2013. 18 січня (№ 2 (444)). С. 3, 5; *Подкарпатський русин*. 2012. Децембер (№ 52 (65)). С. 3.
52. Роль еліти в збереженні русинської ідентичності. *Подкарпатський русин*. 2013. Август (№ 56 (69)). С. 4.
53. Заява Русинського науково-освітнього товариства, Закарпатського народного об'єднання русинів, Закарпатського обласного науково-культурологічного общества ім. А. Духновича, Крайового товариства подкарпатських русинів. *РІО*. 2014. 8 березня (№ 10 (830)). С. 5.
54. Завадяк заяву русинів не підписував. *РІО*. 2014. 16 березня (№ 11 (831)). С. 2.
55. Як наш рух зробити масовим. *Подкарпатський русин*. 2014. Август (№ 61(74)). С.4.